

АНТРОПОМОРФНА МЕТАФОРА В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ЗАГАДКАХ
ПРО ПРЕДМЕТИ

Анотація. Стаття присвячена семному аналізу антропоморфної метафори, яка розглядається як провідний механізм у кодуванні предметів в українських народних загадках. Семами, на підставі яких здійснюється метафоричний перенос між значенням загадки та значенням відгадки, служать одним із засобів підказки в загадках.

Ключові слова: метафора, лексема, сема, кодовий денотат, глибинна структура, номінація.

Summary. The article is devoted to the semic analysis of the anthropocentric metaphor which is considered as the basic mean of the things coding in the Ukrainian folk riddles. The semes are the base of the metaphorical transfer between the riddle and the answer and, thus, prompt the answer.

Key words: metaphor, lexeme, seme, code denotatum, underlying structure, nomination.

Відомо, що загадка побудована на метафорі. За словами Арістотеля, якщо текст цілком є метафорою, то ми маємо загадку [1: 114]. Метафора й справді являє собою провідний механізм кодування в загадках як засіб перетворення смислів і загадкової трансформації ситуативних образів відгадки [4].

Метафора є одним із головних феноменів людського мислення, тому вона стала предметом дослідження когнітивної лінгвістики, а в результаті її вивчення в гуманітарних науках складається окрема галузь – метафорологія [5].

В українській лінгвістиці останнім часом зріс інтерес до антропоцентризму в мові, зокрема в цьому напрямі здійснені дослідження Н. В. Лобур стосовно антропометричної метафори в українській та чеській мовах [8], Г. В. Межжеріної про концепт людини в мовній картині світу Київської Русі [9]. Проблема відбиття людини в слов'янських загадках розглядається у статті Г. Казанцевої [11]. Однак антропоцентризм українських загадок ще не став об'єктом лінгвістичних досліджень, чим і визначається актуальність цього дослідження.

Значення мовної одиниці можна розкласти на компоненти, що відповідають компонентам лексеми та ознакам денотата, які цими компонентами категоризуються. Погляд на лексичні одиниці як на структури, які можна поділити на дрібніші елементи, втілюється в практиці компонентного аналізу та побудові семантичних полів, у які об'єднуються лексичні одиниці зі спільними компонентами значення. Термінологічно компоненти значення позначаються по-різному, але найпоширенішим є термін сема [5].

Під семою розуміється вичленений компонент значення, теоретично чи інтуїтивно визначений лінгвістом, який може бути синонімом концепту, або ментальної одиниці, що є складовою значення синтагми [7: 437; 2: 180].

Слід зазначити, що компоненти значення далеко не завжди виражаються морфологічно, тобто компоненти значення є імпліцитними. В цьому контексті варто згадати поняття енциклопедичного знання [10]. Енциклопедичність знання впливає з того, що значення мовної одиниці є вираженням психічного концепту, у якому закріплено повну

інформацію про денотат. Відповідно, в загально-мовному значенні лексеми, якою позначено цей денотат, закріплені всі можливі семами, що актуалізуються чи можуть актуалізуватись у мовному вжитку. Скажімо, лексема *голова* не виражає експліцитно «орган тіла істоти», але люди розуміють, що мається на увазі під цим словом, тобто цей компонент значення існує в психіці та свідомості носіїв мови. Знання про цей орган тіла, про його положення щодо тіла, про його роль у пізнавальній діяльності людини та багато інших аспектів приводять до того, що голова наділяється відповідними ознаками, які з психічної сфери переводяться у мовну. Таким є механізм категоризації [10: 52–54]. Значення лексеми, якою відбивається психічний концепт, може аналізуватися за семами, а на підставі останніх дана лексема використовується для метафоричної номінації.

Метою статті є визначення спільних сем, завдяки яким утворюються метафоричні переноси між кодовими антропоцентричними денотатами та предметними денотатами відгадок. Визначення компонентів значення, спільних для денотатів відгадок та загадок, є продуктивним для вивчення особливостей метафори в загадках.

Ми визначаємо метафоричні відношення між значенням тексту загадки та значенням тексту відгадки на підставі метафоричної семами, яка корелює з ознакою денотата відгадки. Така кореляція можлива в результаті образної репрезентації денотата відгадки у свідомості носіїв мови.

На нашу думку, складність відгадування загадок зумовлена тим, що спільні семами корелюють з надбазовим рівнем концептів, тобто тим рівнем, де розрізнення об'єктів має найнижчий ступінь, а відтак розуміє під собою надто широкий спектр позамовних об'єктів [6, 351]. Відповідно, відгадувач має багато варіантів для відповідей. Така сема позначає надбазову ознаку, що може бути спільною для багатьох концептів. При цьому вона може бути центральною для одного концепту і периферійною для іншого, а відгадувач не завжди може це визначити.

Значення загадок представлене компонентами глибинної семантичної схеми загадок *суб'єкт – предикат – атрибут*, яка розгортається в загадко-

вому континуумі через вираження компонентів цієї схеми певними лексемами у текстах загадок. Якщо зіставити значення глибинної семантичної структури загадки та відгадки, то вони подібні, тобто це означає, що компоненти значення загадки та відгадки корелюють між собою.

Метафоричне кодування здійснюється на підставі семного зіставлення схеми загадки та схеми відгадки. Значення денотата відгадки закріплене в мовній свідомості носіїв мови та у мовному вжитку. При цьому значення кожної мовної одиниці потенційно представляється кількома компонентами значення, але актуалізуються в загадці лише ті, які відбивають суттєві й, відповідно, закріплені в значенні мовної одиниці ознаки предмета.

Між текстом загадки та відгадкою встановлюється відношення метафоричного переносу на підставі того, що якісь компоненти глибинної структури загадки та відгадки є спільними для плану значення обох цих одиниць. Метафори, утворені на підставі семних кореляцій, відбивають специфіку бачення певних предметів, причому ці семи є спільними компонентами значення кодового денотата (тобто денотата загадки [3: 187]) й денотата відгадки, який з ним корелює. Через спільність цих сем встановлюється подібна ознака для денотата загадки та денотата відгадки.

Виходячи з положення про те, що метафора утворюється на підставі спільної для денотатів загадки й відгадки семи, ми досліджуємо, які спільні семи є підставою для утворення метафоричних переносів між семантичними сферами людини та предметів.

Тематичні групи семантичної сфери людини в українських загадках утворені лексемами на позначення тіла, одягу та дій людини, а також назвами осіб. Використання кодового денотата зі сфери людини актуалізує якусь сему цього кодового денотата, що є компонентом значення денотата відгадки.

Кодові денотати на позначення назв осіб використовуються в українських народних загадках для кодування денотатів на позначення предметів побуту. Шлях метафори «особа – предмет» представлена такими основними метафоричними переносами в загадках: тіло особи – будова предмета, одяг особи – вигляд предмета, дія особи – функціональне призначення предмета, дія особи – функціональне використання предмета. В різних загадках підставою для метафоризації служать різні семи.

Назви осіб та лексеми на позначення їхніх атрибутів використовуються для актуалізації сем, що відбивають ознаки предметів або їхні спорідненість та зв'язок. Семи «споріднений», «подібний» та «ієрархізм» актуалізуються родинними назвами осіб: 2544 *Батько дерев'яний, мама з глини, а діти тріскачі (Макогін, макітра, горох)*. (Загадки цитуються за виданням: Загадки. – К.: АН УРСР, 1962; порядковий номер загадки подається згідно із зазначеним виданням.) Сема «ієрархізм» може виражатися словотвірними морфемами антропо-

центричних оказіональних номінацій, а сема «спорідненість» реалізується їхніми кореневими морфемами: 1782 *Стоїть Іван Бордуган, Іваниха Бордуганиха, Іванетко Бордуганетко (Стіл, лава, стілець)*.

Актуалізація спільних сем у кодового денотата та денотата відгадки створює різні варіанти цих шляхів метафори, які ми об'єднали у відповідні групи.

Атрибути особи для кодування ознак предметів у загадках кодуються лексемами на позначення тіла, одягу та взуття.

Лексеми на позначення частин тіла використовуються для актуалізації в загадках певних сем, що кодують ознаки й частини предметів: *голова* (сема «верхня частина»), *обличчя* (семи «передня частина», «зовнішня частина» і «вкритий маленькими ямками чи плямками», «верхня частина»), *очі* («округлий», «округлий отвір»), *ніс* («опуклий»), *рот* («округлий отвір»), *писок* («мала частина»), *волосся* («довгасти», «численні однорідні предмети»), *шия* та *горло* («округлий отвір», «частина між верхом і серединою»), *спина* («округлий» (особа з горбатою спиною), «кривий», «задня частина»), *боки* («бічний»), *тіло* та *рухи тіла* («коливання», «будова цілого»), *тулуб* («цілий»), *рука* («знаряддя для тримання», «довгасти»), *нога* («довгасти», «нижня частина», «кривий», «на чому стоять»), *груди* («прямий»), *вухо* («маленький та вигнутий», «округлий отвір», «невеликий»), *сива особа* (стосовно білої груби, сема «білий»), *мертва особа* («останки»), *кості* («тверді частини»), *серце, душа* («внутрішня частина», «центральна частина»), *живіт* («округлий», «порожнистий», «нижня частина»), *кишки, ребра* («довгасти»), *хребет* («верхня частина», «довгасти»), *зуб* («невелика виступна частина», «твердий»), *шкіра* («зовнішній покрив»), *борода* («нижня частина», «волохатий», «коливання частини предмета»), *руда особа* («рудий»), *сиве волосся* («білий»): 1634 *Сидить Тишко, задрав ушко (Крючок)*; 1648 *Нос з глини, очі з платини (Каганець)*; 1725 *Дід старенький, весь сивенький, літо прийде – не бачать його, а зима настане – всяк до нього липне (Груба)*; 1744 *Зимою все їсть, а літом спить; тіло тепле, а крові нема (Груба)*; 1811 *Чернець-молодець по коліна в златі, як упав, та й пропав; і пси стерва не з'їдять (Горицки в жару)*; 1813 *А Годун-годунець Сто душ годував; Як упав, то й пропав, Ніхто костей не сховав (Горицки)*; 1952 *А Ухо має, а не чує, без очей і без ніг, а ходить і за собою водить (Голка)*; 1996 *Стоїть хлопчик на стовпчику, Хлопчик – личко подзьобане (Наперсток)*; 2287 *Як взялася кума до діла, Заспівала, зарипіла, Їла-їла дуб-дуб Та й зломил зуб-зуб (Пилка)*; 2833 *Червоний хлопчочок Має чорний писочок (Олівець)*.

Загалом, лексеми на позначення частин тіла людини використовуються для кодування частин предмета, а спільні семи для цих частин є підставою для утворення тілесних метафор, наприклад, лексема *кості*, що актуалізує сему «тверді части-

ни», використовується для номінації уламків розбитого горщика, а округла форма вуха є підставою для відповідного кодування округлої частини предмета в загадці.

Аналогічною є ситуація з лексемами на позначення одягу та взуття. Ця група лексем реалізує в загадках такі семи: для лексем *капельюх, шапка, пас, перемітка, бриль* – семи «подібний», «спільний», для лексеми *пола* – семи «плаский», *червоний ковпачок* – «червона частина предмета», *чорне взуття або одяг* – «чорний», *підперезаний поясом* – «перев'язаний», *сюртук, сорочка* – «вкривати», *штани* – «довгасти», *чобіт* – «одичний», *короткий кожух* – «малий», *полатаний одяг* – «по-репаний», *шляпка у цвяха* – «плаский, верхній»: 1555 А) *Штоти брати одним насом уперезані (Огорожа довкола оборога)*; 1589 *Стоїть Гася, надулася, Полу одкрила, людей впустила (Хата)*; 1775 *Чотири попи під одним брилем стоять (Нижки стола)*; 1908 А) *Стоїть паня в куточку в чорнім чобіточку (Кочерга)*; 2261 *Стоїть панна в хаті, На ній листи в лат[т]і (Зільниця)*; 2534 У *едні[ї] чоботині скаче по долині (Макогін)*.

Крім атрибутів, які аналізувалися вище, особи в загадках наділяються певними діями. Семи, які характеризують дії осіб, антропоморфізують предмети та їхнє використання людиною, тобто дії людини метонімічно переносяться на предмети, і останні наділяються тими діями, які фактично виконує над ними людина у побутовому вжитку. Відповідно, статичність предметів у реальному житті замінюється антропоморфною динамікою та процесуальністю в текстах загадок.

У загадках для кодування предметів використано стереотипний набір лексем на позначення людських дій, якими актуалізуються стереотипні семи.

Лексема *спати* актуалізує семи «перебувати в горизонтальному положенні на одному предметі»; лексема *їсти* – семи «поглинати», «знищувати»; лексема *краяти* (сир) – «горизонтальне переміщення». Наприклад: 1597 Б) *На одній постелі дванадцять невісток сплять (Слижі і сволок)*; 1686 *Червоний гість дерево їсть (Вогонь)*; 1747 *Що то за гість, що тепло їсть? (Груба)*; 2807 *Два браття сир крають (Полозки в санях і сніг)*.

Семи «переміщення» актуалізується в загадках також такими лексемами, як *бігти, мотатися, танцювати, ходити, приїхати, доганяти, гуляти*: 1846 *Штатається, мотається, По печі гайдається (Сковорода)*; 2195 *Блищить, по полю гуляє, Квіти й траву зрізає (Коса)*; 2743 *Біжать чотири братки навипередки (Колеса в возі)*. Лексема *ходити* актуалізує семи «рух». Наприклад, в загадці про двері цей рух пов'язаний з тим, що двері відчиняються та зачиняються: 1565 *Всіх спиняє на дорозі Й ходить, грає на порозі (Двері)*.

Іншими лексемами на позначення людських дій в українських загадках про предмети є такі: *сидіти* (семи «перебування»), *стрибати* (семи «коливання»), *дертися* (семи «висіти»), *білити* («робити білим»), *тримати* («мати при собі»), *зав'язувати*

вузол («замикати»), *рахувати* («вимірювати»), *бігати* («фрухатися»), *спати* («бути в стані спокою»), *купатися* («бути у воді»), *заглядати в піч* («бути в печі»), *читати* («діставати інформацію»), *присісти* («бути низько»), *вчити* («давати знання»), *їсти* (семи «вживатись у їжу» – про перець, семи «використовуватись під час їжі» – про стіл та посуд), *вбирати* («вкривати»), *кланятися* («робити вертикальні рухи»), *скакати* («швидко переміщуватися»), *крутитися-вертитися* («робити обертальні рухи»), *вказувати* («подавати інформацію»), *нести* («переміщувати щось на собі»), *говорити мовчки* («позначати літери на письмі»), *говорити або навчати мовчки* («давати інформацію»), *співати* («мелодійно звучати»), *плакати* («жалібно звучати»), *служити* («використовуватися»), *збігати* («бути на всьому просторі»), *гладшати* («товщати»), *жити поряд* («бути поряд»), *крутитися* («фрухатись по колу»), *курити* («пускати дим»), *встати* («збільшитись»): 1539 *В лісі пас, в хліві спав, у шевця сидів, до коваля повертав, людям служити став (Чобіт)*; 1628 *Не їсть, не п'є, а гладша стає (Призьба)*; 1758 *Стою на даху й люльку курю (Димар)*; 2222 *Крутиться, вертиться, на ніч повіситься (Цін)*; 2271 *Все кланяється, а шапки не знімає (Сокира)*; 2520 *Без жил, без сус-тав, а на ноги я встав (Опара)*; 2732 *Сам не бачить, а другому вказує, глухий і німий, а рахунок веде (Верстовий стовп)*; 2848 *Без язика, а все скаже (Перо)*.

Семи «видавати звук» актуалізують такі лексеми, як *кричати, говорити, зивати, шепотіти, бити* (про годинник): 2114 *Як го бере – верещит, як покладе – ніч не гварит (Ланцюг)*; 2231 *Ходить циган по долині та все каже: «Гоцьки, гоцьки!» (Ступа)*; 2491 *Ой, у горні огонь горить, А при огні журба сидить І гріється при полум'ї, І шепоче, що холодно їй (Ковальський міх)*; 2525 *Стоїт панна на припецьку, гварит-гварит по-німецьки (Кашиа кипить)*; 2930 В) *Як лежить, то мовчить, а як возьмеш на руки, то плаче (Скрипка)*; 2974 *Сам у церкві не буває, А других туди ззиває (Дзвін)*.

Предмети з їжею кодуються за допомогою лексеми *їсти*, якою актуалізується семи «містити їжу», предмети для їжі кодуються за допомогою лексеми *годувати*, якою реалізується семи «давати їжу»: 1643 *Сидить дід над куцем, Захльобався борцем (Каганець)*; 1769 *Маю чотири ноги ще й чотири роги, В полотно мене вбирають, Їсти й пити заставляють (Стіл)*; 1818 *Із землі вийшов, накормив усіх, напоїв, А як вмер, то його і не поховали (Горщик)*; 1860 *Людей годую, сама голодна, Часом гаряча, часом холодна (Ложка)*.

Для функціональної характеристики предмета використовується номінація дій осіб, які переносяться на сферу предмета. При цьому в загадках використовуються такі лексеми: *косити, рити* (для коси, плуга), *хватати* (для рогача), *вишивати, шити, одягати* (для голки), *різати* (для ножа), *робити* (тобто *працювати* – для млина), *колотити* (для ціпа), *сипати* (про свердло, пилку), *перетирати* (про ножівку, жорна), *будувати* (для лопати),

читати (про окуляри). Дії людини, які вона виконує за допомогою відповідних предметів, приписуються цим предметам. Наприклад: 1932 *Хто всім нам хліб ділить? (Ніж)*; 1961 *А Усіх обшиваю, сама одягу не маю (Голка)*; 2132 *А Сидить Пахом на коні верхом, Книги читає, а грамоти не знає (Окуляри)*; 2277 *Між двома деревами сидіє баба крупами (Пилка)*; 2832 *Душа олив'яна, Кожка дерев'яна, Доки будеш водити, Буде говорити (Олівець)*.

Вживання предмета в побуті кодується в загадках як відпочинок і робота предмета, наприклад: 1549 *По грязюці гуляють, а сухо – відпочивають (Калози)*; 1602 *В Одно каже: «Світай, Боже», – друге каже: «Не дай, Боже», – третє каже: «Мені однаково, що вдень, що вночі – держать на плечі» (Вікна, двері, сволок)*; 1744 *Зимою все їсть, а літом спить; тіло тепле, а крові нема (Груба)*; 2810 *Одно каже: «Мені зимою лучче», – друге каже: «Мені літом», – а третє каже: «Мені хоч літо, хоч зима – переміни нема» (Віз, сани, ярмо)*; 2814 *Кому літом масляниця, а зимою великий ніст? (Возові)*.

Уявлення про життя особи, яка народжується, живе і вмирає, переноситься на характеристику побутового вжитку предмета: як він виготовляється, використовується в побуті, розбивається (викидається). Особа народжується живе й умирає аналогічно до творення та використання предмета. При цьому актуалізуються семи «з'явитися», «діяти», «зникнути»: 1488 *А На воді родилася, На огні хрестилася; На воду впала – Вся пропала (Сіль)*; 1539 *В лісі нас, в хліві слав, у шевця сидів, до коваля повертав, людям служити став (Чобіт)*; 1823 *Родився на кружалі, ріс, вертівся, живучи парився, живучи жарився; став старий – любити перестали, помер – викинули в поле; там мене звір не з'їсть і птиця не склює (Горщик)*; 2052 *В лісі ся вродило, В лісі смерть пожило, А по смерті душу І тіло носило (Колиска)*; 2692 *В хаці ся родило, по воді ходило, на березі спало (Човен)*; 2912 *В лісі вирізана, Гладенько витесана, Співає, заливається, Як називається? (Сопілка)*; 2926 *В лісі росло, Додому прийшло, На печі сохло, В руках плаче (Скрипка)*.

Назва охрещеної та повішеної особи кодує дзвін, який освячують та вішають: 2969 *Не вродився, а охрестили, не завинив, а повісили (Дзвін)*.

Метафора життя особи корелює зі шляхом метафори «відпочинок/праця особи – використання предмета», тобто діяльність особи (використання предмета) сприймається як життя, а бездіяльність (час, коли предмет не використовується) – як смерть: 1746 *Що на літо вмирає, а на зиму оживає? (Груба)*.

Людина в українських загадках про предмети також лякається, радіє, плаче, терпить сором, сумує, є веселою, боїться. Лексеми на позначення цих емоційних станів актуалізують відповідні семи: «боятися», «лякатися», «радіти», «мати на собі краплі рідини», «терпіти сором», «сумувати», «тішитися», за якими антропоморфізуються предмети: 1487 *У воді росте, та води боїться (Сіль)*; 1506 *Я білий як сніг – радуєсь вам, зуби (Цукор)*; 1623 *Що плаче без голосу? (Вікно)*; 1627 *Хто більше сорому терпить? (Поріг)*; 1743 *Вік у кутку вікує, Усе літо сумує, А як прийде зима – Весела сама І хату звеселить (Груба)*; 1917 *Маленьке, кривеньке хоч якого огню не боїться (Кочерга)*; 2128 *Не п'є, не їсть, А веселий, як гість (Картина)*; 2352 *Маленька штучка, а нікого не боїться (Куля)*; 3079 *Що в лісі найвеселіше? (Весна)*.

Отже, між значеннєвими компонентами загадок та відгадок закріплені відношення, на базі яких можна встановити семи, що лягають в основу метафоричних переносів.

Метафора будується певним шляхом на підставі спільної семи між людською та предметною сферами. Шлях метафори між людською та предметною сферами вибудовується відповідно до життєвих уявлень про людину та предмети: частинами людини є частини її тіла, а різні предмети також мають свої частини. Відповідно ознаки частин людського тіла, які зафіксовані в антропоморфних лексичних одиницях у загадках, аналогічні ознакам та частинам предметів. Етапи життя особи корелюють зі стадіями виготовлення та вжитку предметів, а функціональне призначення предметів кодується через дії осіб.

Специфіка метафори загадок порівняно із загальномовною метафорою полягає в тому, що загадкова метафора прагне завуалювати денотат відгадки, натомість мовні метафоричні номінації, навпаки, мають на меті чітко позначити предмет номінації, акцентувати його прототипічну ознаку. Через це в загадковій метафоричній номінації використовуються лише периферійні семи, натомість семи, які є центральними для даної лексеми і позначають ключові ознаки предметів, залишаються поза межами значення загадкового тексту. Натомість в загальномовній метафоричній номінації при переносі залучаються прототипічні семи, що зумовлює їхню ясність і зрозумілість.

Семний аналіз метафоричних переносів дає змогу виявити специфіку народної категоризації в загадках. Подібні дослідження можуть стати продуктивними для вивчення народного світогляду та його відбиття в мові.

Література

1. Аристотель Об искусстве поэзии / Пер. В.Г.Аппельрота. – М.: Худож. лит., 1957. – С. 39–138.
2. Бирвиш М. Цели семантики // Новое в зарубежной лингвистике. – М.: Прогресс, 1981. – Вып. 10. – С. 174–199.
3. Волоцкая З.М. Лексика болгарских загадок (опыт составления семантического словаря загадок) // Славянское и балканское языкознание: Проблемы лексикологии. – М.: Наука, 1983. – С. 187–204.

4. Жури́нский А.Н. Семиотическая структура загадки: Неме́тафорические преобразования смысла. – М.: Наука, 1989. – 128 с.
5. Лагута О. Н. Метафорология: проникновение в реальность [Электронный ресурс]: <http://www.russian.slavica.org/article322.html>
6. Лакофф Дж. Женщины, огонь и опасные вещи: Что категории языка говорят нам о мышлении. – М.: Языки славянской культуры, 2004. – 792 с. – (Язык. Семиотика. Культура.)
7. Лингвистический энциклопедический словарь / Гл. ред. В. Н. Ярцева. – М.: Сов. энциклопедия, 1990. – 685 с.
8. Лобур Н. В. Антропометрична метафора у мовній картині світу: типологічна модель (на матеріалах української і чеської мов): Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01; 10.02.03 / Львівський держ. ун-т ім. І. Франка. – Львів, 1997. – 21 с.
9. Межжеріна Г. В. Людина в мовній картині світу часів Київської Русі. – К.: Вид. центр КНЛУ, 2006. – 448 с.
10. Филлмор Ч. Фреймы и семантика понимания // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. 23: Когнитивные аспекты языка. – М.: Прогресс, 1988. – С. 52–92.
11. Kazancewa H. Człowiek w zagadkach: archetyp i jego struktura // Etnolingwistyka. Problemy języka i kultury. – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2006. – № 18. – S. 187–198.

Джерело матеріалу

1. Загадки /Упоряд., вступ. ст. та прим. І. П. Березовського. – К.: Вид-во АН УРСР, 1962. – С. 159 – 294.